

Uloga i značaj građanskog obrazovanja u bosanskohercegovačkom društvu

Nedim Kebo

SAŽETAK: Ovaj rad se bavi tematikom građanskog obrazovanja u bosanskohercegovačkom društvu i državi. Obrazovni sistem u bosanskohercegovačkoj stvarnosti čine tri nastavna plana i programa. Bosanski nastavni plan i program u vlastitom sadržaju i strukturi posjeduje elemente otvorenosti za drugo i drugačije u odnosu na srpski i hrvatski nastavni plan i program. U radu sam istražio šta se podrazumijeva pod pojmom građansko obrazovanje i u čemu se ogleda uloga i značaj građanskog obrazovanja u bosanskohercegovačkom društvu koje ima sve uslove da postane građansko. Uvodni dio rada posvećen je historijskom presjeku građanskog društva. Nakon toga, definisao sam odnos između građanskog obrazovanja i bosanskohercegovačkog društva, te objasnio kakav bi trebalo da bude profesor građanskog obrazovanja. Posebna pažnja u radu posvećena je tumačenju, analizi i mjestu građanskog obrazovanja u budućnosti.

Ključne riječi: *bosanskohercegovačko društvo, građansko obrazovanje, bosanski nastavni plan, građansko društvo*

The Role and Significance of Civic Education in the Bosnian and Herzegovinian Society

ABSTRACT: This paper deals with the topic of civic education in the Bosnian and Herzegovinian society and state. Educational system in Bosnian and Herzegovinian reality is consisted of three different curriculum. Bosnian curriculum in its content and structure has elements of openness for different, unlike Serb and Croatian curriculum. In this paper I explored what is meant by term civic education and what reflects role and significance of civic education in the Bosnian and Herzegovinian society which has all conditions to become civil society. The introductory part of the paper is dedicated to the historical cross of the civil society. After that I defined relation between civic society and Bosnian and Herzegovinian society, and explained what a teacher of civic education should be like. The special attention in paper is dedicated to the interpretation, analysis and place of civic education in the future.

Keywords: *Bosnian and Herzegovinian society, civic education, Bosnian curriculum, civil society*

UVOD

Da bi se moglo pristupiti proučavanju teme koja je novijeg datuma, potrebno je na početku rada predstaviti i objasniti teorijske odrednice pojmova kao što su građansko društvo i obrazovanje, budući da će se govoriti o ulozi i značaju građanskog obrazovanja u bosanskohercegovačkom društvu. U historiji društvenih procesa i promjena poznato je da je dolazilo do enormnih tranzicijskih i tehničko-tehnoloških inovacija, otkrića i fenomena u sferi čovjekovog postojanja i djelovanja. S aspekta različitih viđenja i svjetonazora, sve je počelo još od parne mašine koju je koncipirao, kreirao i 1786. godine stavio u pogon škotski inženjer James Watt, a u navedenom periodu dolazi do nastanka, razvoja i funkcionisanja industrijskog društva. Industrijsko društvo je društvo koje je bilo utemeljeno na teškom fizičkom radu, a činili su ga plavi okovratnici (građevinska populacija). Završetkom etape

industrijskog društva dolazi do nastanka nečeg što se zove postindustrijsko društvo. Daniel Bell postindustrijsko društvo opisuje kao „društvo znanja i informacija, koje mijenja ustaljeni način života i rada zasnovan na materijalnim dobrima. Postindustrijsko društvo temelji se na novim zanimanjima i gubljenju primata onih sektora i proizvodnih zanimanja koja su bila u industrijskom društvu nosioci promjena i osnova njegovog razvoja“ (Fočo, S.2000:252). To je društvo bijelih okovratnika gdje glavnu riječ vodi ekonomska i informatička populacija. Industrijska i postindustrijska društva su, dakle, sastavni dio demokratskih pojava i kretanja, pa se može kazati da je suštinski riječ o nastanku nečeg što se zove demokratsko društvo. Demokratsko društvo je ono u kojem su zakonom zagwarantovana i zaštićena ljudska prava i slobode svakog pojedinca. Ljudska prava¹ su prava koja su univerzalna, kolektivna i neotuđiva. Svaki pojedinac posjeduje ljudska prava i niko mu ih

¹ Ljudska prava mogu biti podijeljena na: lična, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava. U 21. stoljeću

pojavljuje se, formira i razvija nova generacija ljudskih prava poznatijih kao „ekološka prava“.

ne može oduzeti. Karakteristike demokratskog društva su: „suverenitet naroda, pristanak onih nad kojima se vlada, podjednake slobode i prava za sve građane, vladavina prava, vladavina većine i garancija prava manjina, podijeljena i ograničena vlast, slobodni i pravedni izbori, sloboda izražavanja, slobodni mediji, garancija ljudskih prava, sloboda izbora i sloboda da se bude izabran/a, politički, socijalni i ekonomski pluralizam, sloboda govora u javnosti, na protestovanje, peticije, pravedne zakonske procedure i vrijednosti poput tolerancije, kooperativnosti i kompromisa“ (Civitas, 2012:19). Raspored trijade industrijsko, postindustrijsko i demokratsko društvo dovodi do odgovora na sljedeće pitanje: šta je građansko društvo?² Građansko društvo je ono koje se zalaže za „identičnost“ ljudi bez obzira na etničku, religijsku, lingvističku, rasnu, spolnu i bilo koju drugu pripadnost. Kada se kaže „identičnost“, tada se misli na podjednaka prava i slobode koje posjeduje svaki čovjek u društvu i državi. Porijeklo građanskog društva treba tražiti u antičkoj Grčkoj. Aristotel građansko društvo definiše kao zajednicu građana odnosno političku zajednicu. Bavljenje politikom³ u navedenom periodu bio je poziv određene grupe ljudi, a to je značilo odgovornost i učesće u građanskom društvu. U srednjovjekovnom periodu građansko društvo se „stavlja po strani“. Elementi građanskog društva svedeni su na minimum, a njegovo funkcionisanje je onemogućeno. Ipak, potrebno je zaustaviti se i navesti sljedeće činjenice u historijskom periodu bosanskohercegovačkog pluralizma (srednji vijek). Za društvo u navedenom periodu može se kazati da je bilo građansko društvo koje je postojalo još u vrijeme kada su se odvijale negativne i destruktivne historijske pojave i događaji u okruženju i svijetu. To je bilo vrijeme predosmanskog i osmanskog perioda. „Dok Evropa plamti inkvizicijskim lomačama, dok ganja vještice, umire od prljavštine, kuge i leproznog raspadanja, tada se po Bosni podižu monumentalne građevine, čitavi novi gradovi, grade vodovodi, hamami, visoke škole i biblioteke, cvjeta alhamijado poezija, izdaje arapsko-bosanski rječnik, pored arapskog, perzijskog i turskog afirmira bosančica itd. Kada Španija okrutno čisti sve što je nekatoličko, kada od Madrida, Kordobe, Sevilje pa do Malage, s pomahnitalih lomača sve odiše nagorjelim ljudskim mesom, Bosna živi u duhu vjerske tolerancije, sigurnosti tada moderne države, uz materijalni prosperitet i kulturni procvat. Ona tada jedina u Evropi, prima prognane španjolske Jevreje koji obogaćuju njen duh i njeno biće i čitav mozaik vjerskog, etničkog, kulturnog i civilizacijskog koji se po toleranciji, suživotu, isprepletenosti, ali i opstojanju samosvojnosti, vijekovima iskazuje kao nenadmašan uzlaz Bosne, njena zvjezdana staza, njena tajna i zapretna ljepota“ (Duraković, N.2001:13). Prelaskom u novovjekovni period,

građansko društvo ponovo doživljava procvat. Plejada filozofa i sociologa bavila se analizom, proučavanjem i istraživanjem građanskog društva. Georg Friedrich Hegel građansko društvo definiše kao sferu države koja se razvija unutar i izvan države. U Hegelovoj „piramidi“ na prvom mjestu nalazi se porodica kao osnovna ćelija društva, na drugom mjestu je građansko društvo, a na trećem mjestu država kao zbiljnost supstancijalne volje, odnosno racionalna ili razumska tvorevina. Velika pažnja se posvećuje pravu i slobodi manjina. Na taj način se umanjuje stepen diskriminacije, a otvara se mogućnost za podsticanje i podršku u izgradnji principa pravednosti, slobode i jednakosti. Pravednost se definiše kao „princip odnosa među ljudima koji na osnovi općeg prihvaćanja čuva subjektivnost, autonomnost i dignitet ljudi u zajednici. Opšte poimanje pravednosti jest osnova uređenja odnosa među ljudima, tako da ti odnosi odgovaraju svakome pojedincu na osnovi kvaliteta koje mu zajednica (ili društvo) priznaju.“ (Prpić, Puhovski, Uzelac, 1996:20)⁴ Sloboda je „odsustnost vanjske prisile i mogućnost samoodređenja subjekta oslobođenog vanjskih (prirodnih, kulturnih, političkih, religijskih, ideoloških) određenja.“ (Prpić, Puhovski, Uzelac, 1996:17) Jednakost⁵ je pojam koji se spominje u parolama američke i francuske revolucije, odnosno u američkoj Deklaraciji o nezavisnosti (1776), gdje se navodi da su „svi ljudi stvoreni jednaki, a u francuskoj Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina (1789) proklamira se da se ljudi rađaju i žive slobodni i jednaki u pravima.“ (Prpić, Puhovski, Uzelac, 1996:19) Građansko društvo karakteriše „slobodno izražavanje interesa pojedinaca i vrlo različitih političkih, ekonomskih, kulturnih i religijskih svjetonazora.“ (Civitas, 2012:50) Građansko društvo je, prema tome, samoorganizovani dio liberalnog društva koji je „izvan formalnih, političkih i pravnih institucija, u koje država, osim provođenja općih zakona, nema pravo da se miješa.“ (Civitas, 2012:101) Što se tiče pojmovnog određenja obrazovanja, prihvatljiva, relevantna i naučno tačna je sljedeća definicija: „Obrazovanje je institucija, proces, sadržaj i rezultat organiziranog i slučajnog učenja u funkciji razvoja različitih kognitivnih sposobnosti, kao i sticanja raznovrsnih znanja, umijeća i navika“ (Lavić, S. 2014:508). To je proces usvajanja normi, vrijednosti, znanja i vještina. Norme su pravila ponašanja, u kontekstu da se obrazovanje prenosi na jedan racionalan i postepen način. Veoma je bitno da se radi na prihvatanju i usvajanju funkcionalnih normi gdje neće postojati beskorisno i destruktivno obrazovanje, nego korisno i integrativno obrazovanje za sve generacije. U takvoj sredini i prostoru je prisutan profesor koji je uporedo odgajatelj i vaspitač, a učenici i učenice, odnosno studenti i studentice se pridržavaju pravila bez kojih obrazovanje ne bi bilo kakvo jeste, te ne bi bilo

² Također se u historijsko-sociološkoj naučnoj javnosti koristi termin „civilno društvo“. U kontekstu tematike i relacije društva i obrazovanja koristit ću termin „građansko društvo“.

³ „Građanin ne postaje građanin time što negdje stanuje niti pak neko od onih što imaju pravo da se spore i pojavljuju pred sudom. Građanin naprosto ne određuje se tačnije

ničim drugim nego sudioništvom u sudstvu i vlasti.“ (Aristotel, 1973:74)

⁴ Sloboda može biti podijeljena na: negativnu slobodu („slobodu od“) i pozitivnu slobodu („slobodu za“).

⁵ Jednakost može biti podijeljena na: pravnu, političku, ekonomsku i socijalnu jednakost.

shvaćeno ozbiljno i akademski i nastala bi obrazovna anarhija gdje bi se sistem doveo u težak i nepovoljan položaj. Norme su, po pravilu, povezane s vrijednostima, čemu i one same prethode. Vrijednosti su nešto čega ljudi treba da se sjećaju i podsjećaju u kontekstu da svaka nova etapa u životu nosi neke nove vrijednosti. Vrijednosti su, prema tome, nešto što ljudi, odnosno društvo poštuje, ili čega se pridržava. Znanje bi se moglo definisati kao proizvod ili rezultat čovjekovog svjetonazorskog ili životno-intelektualnog iskustva o svijetu. Vještine su način na koji se pronalazi i otkriva sposobnost i mogućnost pojedinca da ponudi i afirmiše svoj uspjeh iznad vlastitih očekivanja. To je nezaobilazan element, jer svaki učenik i učenica, student i studentica imaju pravo da kroz obrazovanje sebe prezentiraju i afirmišu u mjeri koja im odgovara na način da vještinu primjenjuju i realizuju u ne samo jednom nego više obrazovnih oblasti ili polja. Šta je građansko obrazovanje? U čemu se ogleda uloga i značaj građanskog obrazovanja? Kakav bi trebalo da bude profesor građanskog obrazovanja? Kakav je odnos građanskog obrazovanja i bosanskohercegovačkog društva? Kakva je budućnost građanskog obrazovanja? Ovo su pitanja kojima ću se baviti u sljedećim odjeljcima.

ULOGA I ZNAČAJ GRAĐANSKOG OBRAZOVANJA U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU

U osnovnom, srednjem i visokoškolskom obrazovnom sistemu države Bosne i Hercegovine realizuje se nastavni predmet pod imenom „građansko obrazovanje“. Građansko obrazovanje se temelji na univerzalnom sistemu normi i vrijednosti kao što su: tolerancija, humanizam, filantropija i solidarnost. Ono obuhvata nastavne cjeline i sadržaje koji predstavljaju osnovu za razumijevanje tema i debata koje su aktuelne u 21. vijeku. Građansko obrazovanje, prije svega, ima zadatak da uči mlade progresivnom, funkcionalnom i modernom načinu razmišljanja. Kada se kaže moderni način razmišljanja, tada se govori o podržavanju: kolektivismu, religijskog razumijevanja i komuniciranja, ravnopravnosti ljudi, porodice kao primarne društvene grupe, a što će biti izgrađeno i utemeljeno na zdravorazumskim principima. Učenici i učenice, student i studentice moraju poznavati domet do kojeg će koristiti slobodu koju posjeduju, a da se pritom uvijek akcenat stavi na poštovanje i prihvatanje drugog i drugačijeg. Sloboda govora i sloboda izražavanja se masovno koriste u bosanskohercegovačkom društvu. O čemu je zapravo riječ? Riječ je o kulturi dijaloga koja je sastavni dio građanskog obrazovanja. Uloga i značaj građanskog obrazovanja ogleda se u sljedećim karakteristikama. Građansko obrazovanje ukida razlike između mladih generacija i budućih naraštaja, pri čemu se velika

pažnja posvećuje ideji kolektivnog ili zajedničkog dobra. To podrazumijeva put pomirenja i prihvatanja različitosti među generacijama koje će raditi na doprinosu, jačanju i razvoju bosanskohercegovačkog društva i države. Građansko obrazovanje otvara mogućnost mladoj populaciji da razmjenjuje različita mišljenja i stavove. Ono promovise upoznavanje mladih s različitim religijama i kulturama (postoji i nastavni predmet koji se zove „kultura religija“), što podrazumijeva da društvo u kojem živimo može predstavljati osnovu za međusobno poštovanje i uvažavanje. Ono je, dakako, i saveznik u razvoju i jačanju bosanskohercegovačkog društva koje može biti presudan faktor u formiranju i nastanku nečega što bi se zvala građanska država. Država Bosna i Hercegovina bi prilagođavanjem modelu građanske države formirala i afirmisala bosanskohercegovačku naciju. „U tom smislu projekt historijskog procesa formiranja bosanske nacije i njene nacionalne države podrazumijeva da se očuvaju i afirmiraju, prije svega, tri vjersko-kulturna identiteta (islamski, pravoslavni i katolički) ne samo u smislu prava na punu slobodu u kontekstu autonomije građanskog društva, nego i u pogledu njihove odgovarajuće prezentacije u strukturama državne vlasti. Bosanska nacija, dakle, ne guši zasebne, poviješću formirane, kulturne identitete. Naprotiv, nacionalna država im dopušta punu slobodu i autonomiju“ (Zgodić, E. 2008:288). Primarno, u konceptu građanskog obrazovanja važna i neizbježna tema su identiteti⁶. To ne znači da se u obrazovnim institucijama radi na slabljenju i negiranju identiteta. Potrebno je da svako od nas poštuje sebe i svoj identitet, istovremeno poštujući drugog i njegov ili njen identitet. Građansko obrazovanje je, dakle, „put pomirenja“ različitih naroda i konfesija jer su „jedinstvo različitosti“ i „kvalitetno znanje“ bitni elementi naprednog i funkcionalnog društva, a riječ je o bosanskohercegovačkom društvu koje je multietničko, multikulturalno i multikonfesionalno. Osnovna obilježja bosanskohercegovačkog društva su: „autohtonost i autonomnost, multilateralnost, otvorenost za drugo i drugačije, historijski kontinuitet, fizionomijski diskontinuiteti države i sinkretizam u kulturi.“ (Đozić, Žiga, 2013:442) Nacija⁷ je „u svom klasičnom određenju stabilna i posebna globalna zajednica, koja sebe konstituira kao politički suveren narod, i prema tome raspolaže teritorijom, zasebnom kulturom i autonomnim privrednim životom. Nacija je izrasla iz ideje građanskog društva i iz preobražene apsolutne monarhije u pravnu državu. Temelj je građanskog društva moralna, ekonomska i politička sloboda građana, koji na njoj grade svoju posebnu narodnu pripadnost proglašujući je nacionalnošću; odnosno osnovicom političke suverenosti.“ (Prpić, Puhovski, Uzelac, 1996:63) Kroz bosanskohercegovački historijski tok i kontinuitet procesi u formiranju nacija

iskazuju u različitom historijskom i društvenom kontekstu, nekad mijenjajući raniji predznak ili poprimajući nova značenja.“ (Tanović, A.2005:31)

⁷ Postoje mnoge teorije o naciji, kao što su: subjektivno-idealističke, etatističke, komunikacijsko-kibernetičke i materijalističko-pozitivističke teorije.

⁶ „Čovjek je po sebi univerzalno biće, koje istovremeno ima i posebne identitete. Uvijek je u nekoj povezanosti, u mnoštvu relacija. Ljudska priroda je otvorena stalnom razvoju i sve novim mogućnostima, koje mogu voditi kreativnosti i destruktivnosti, što se iskazuje kao dobro ili zlo, istinito i lažno, ljubav ili mržnja, lijepo ili ružno, pravično i nepravično. Ove dihotomije nisu nepromjenljive konstante, jednom za svagda fiksirana značenja, nego se sadržinski

su se stalno mijenjali. Poznato je da su svi stanovnici srednjovjekovne bosanske države bili Dobri Bošnjani. Za vrijeme vladavine Osmanskog carstva svi stanovnici Bosne bili su Bošnjaci, bez obzira na religijsku pripadnost. Krajem 18. i početkom 19. stoljeća dolazi do formiranja i nastanka novijih nacija, kao što su srpska i hrvatska nacija. Na osnovu navedenih procesa, u Bosni i Hercegovini egzistiraju i djeluju tri nacije - svaka za sebe, zatvorene i prilagođene vlastitim idejama i idealima. Najveći problem ogleda se u nemogućnosti mentaliteta pripadnika srpske i hrvatske nacije da se ugradi u podneblje šarolikosti kultura, jezika i religija. Kada kažem nemogućnost, tada je riječ o negativnoj i destruktivnoj podršci koja dolazi sa zapada (Republika Hrvatska) i sa istoka (Republika Srbija). „Od svog nastanka Bosna je imala problema sa okolnim zemljama upravo zbog svoje bitne različitosti u odnosu na te zemlje. Sve ostale zemlje bile su religijski unilateralne, a kako se dobro zna kakvu je ulogu igrala religija u tim vremenima i u odnosu na sistem vladavine, to je jasno da su ove unilateralne zemlje, u kojima su katolička ili pravoslavna religija bile glavni oslonac sistema vladavine, nastojale da moment vjerske različitosti u odnosu na Bosnu, kako se to jasno vidi iz historijskih dokumenata, iskoriste za svoje interese, a prije svega za zauzimanje bosanskih teritorija.“ (Duraković, Filipović, 2002:34) Bosna i Hercegovina je oduvijek bila centar velikosrpskih i velikohrvatskih političko-nacionalističkih apsiracija, što je ostavilo romantičarski utjecaj i trag na bosanskohercegovačke Srbe i Hrvate. Obrazovni sistem podijeljen je na tri nastavna plana i programa. U planu i programu na bosanskom jeziku mogu se pronaći elementi tolerancije, humanizma, filantropije i solidarnosti. Građansko obrazovanje je borac protiv podjela i razdora u bosanskohercegovačkom društvu i obrazovnom sistemu, što se može vidjeti u kontekstu bosanskog nastavnog plana i programa. Srpski i hrvatski nastavni planovi i programi manje-više i dalje obuhvataju i čine sadržaji koji se odnose na područja u kojima se provodi i podržava koncept jednog naroda, jedne religije i jednog jezika. Navedeni koncept je štetan i poguban za bosanskohercegovačko društvo. Ipak, činjenica je da nigdje u dosadašnjem historijsko-sociološkom presjeku i toku događaja društva i zajednice⁸ koje su bile zatvorene nisu mogle opstati. Narodi moraju da se povezuju i da grade savezništvo. Građansko obrazovanje se bavi i ekonomskim temama, na način da se velika pažnja posveti rješavanju ekonomskih odnosa s drugim državama, a posebno se navedeni problem odnosi na države u tranziciji, kakva je Bosna i Hercegovina. Također, građansko obrazovanje se bavi primjerom uspješnog liderstva ili vodstva, odnosno karakteristikama koje pojedinac posjeduje kako bi mogao predstavljati državu i društvo u

najboljem svjetlu. Mladi tako mogu naučiti mnogo o ekonomskim segmentima i liderskim osobenostima društva i države u kojoj žive. Uspješna i efikasna ekonomija se gradi na osnovu različitih saradnji i dogovora građana bez obzira kojem identitetu i sredini pripadali. Profesor građanskog obrazovanja bi trebalo da bude osoba koja će se baviti korisnim, praktičnim i primjenjivim temama kako bi učenici i učenice, studenti i studentice usvajali norme, vrijednosti, znanja i vještine koje će biti jednostavnog i kvalitetnog sadržaja, bez enormne količine teorije i apstraktnih pojmova. To je osoba koja bi trebalo da bude oslobođena ideoloških razmišljanja i djelovanja, osoba produktivnog načina razmišljanja i harizmatičkih karakteristika na način da će ostaviti pozitivan i motivirajući utjecaj na učenike i učenice, studente i studentice. Građansko obrazovanje će biti uspješno koncipirano i realizovano ako je sadržaj i struktura nastavnog plana i programa zasnovana na objektivnosti, istini i činjenicama, što također znači oslobođenje od ljevičarskih i desničarskih ideologija. Ovdje je riječ o ideologiji u širem smislu (pozitivna ideologija). Ideologija⁹ u širem smislu je „svaki više ili manje cjelovit sistem ideja, različit od drugih“ (Lukić, R. 1981:119). Profesor bi, također, akcentirano trebalo da stavi na elemente koji su sastavni dio svakog uspjeha u životu, a to su: disciplina, organizacija i hijerarhijska struktura. Na navedeni način će mlade generacije poštovati starijeg, usvajati radne navike, biti organizovani i uspješni u postizanju ciljeva koji se tiču statusa i položaja bosanskohercegovačkog društva. Bosanskohercegovačko društvo uz sve svoje nedostatke, zatvorenosti i prepreke može postati građansko društvo, ako se radi na jačanju, razvijanju i funkcionisanju obrazovnih institucija koje će biti ujedinjene i integrisane u jednu obrazovnu instituciju, a gdje će se raditi na podsticanju principa pravедnosti, slobode i jednakosti. Potrebno je prije svega raditi na napuštanju i odricanju od ekstremističkih i nacionalističkih ideja i ideologija, a to je moguće promovisanjem univerzalnog, evropskog i zdravorazumskog sadržaja nastavnog predmeta koji se zove građansko obrazovanje, gdje bi profesor bio osoba koja ima zadatak i cilj da radi na razvoju, jačanju i funkcionisanju građanskog načina razmišljanja svakog učenika/učenice, studenta/studentice putem praktičnih aktivnosti i djelovanja (razvoj samostalnog, nezavisnog i kritičkog načina razmišljanja, posjete kulturnim i religijskim objektima, upoznavanje s pripadnicima drugih naroda, zajedničke aktivnosti po pitanju zaštite životne sredine, itd).

BUDUĆNOST GRAĐANSKOG OBRAZOVANJA

Građansko obrazovanje koje se provodi prema bosanskom nastavnom planu i programu jeste obrazovanje 21. vijeka. Što se tiče srpskog i hrvatskog

⁸ „Kad govorimo o Bosni i Hercegovini, treba imati u vidu da njene etno-nacionalne i religijske zajednice čine historijski formiranu okvirnu cjelinu, unutar isprepletenu i međusobno uslovljenu zajedničku egzistenciju. Ni jedan identitet nije izoliran, zatvoren u sebe, niti opstojan bez drugih, a zajedno čine bosanskohercegovački građanski i državni identitet“ (Tanović, A.2005:38).

⁹ Pod ideologijom u užem smislu podrazumijevaju se samo oni „iskazi o svijetu koji nisu tačni, tj. koji su iskrivljeni, izopačeni, izokrenuti“ (Lukić, R. 1981:119). Ovdje je riječ, dakle, o negativnoj ideologiji.

identiteta, potrebno je kazati sljedeće: srpski i hrvatski identitet se ne gubi. Ostaje tu gdje jeste. Srpski i hrvatski narod će moći održavati vlastite identitete, a istovremeno će raditi na izgradnji, razvijanju i jačanju jednog nacionalno-građanskog identiteta koji je proizvod i rezultat različitih identiteta. Srpskom i hrvatskom narodu niko neće oduzeti prava i slobode. Srpski i hrvatski narod je sastavni dio bosanskohercegovačkog pluralističkog koda. To je koncept i načelo građanskog obrazovanja: zadržat ćemo svoje identitete, no međusobno ćemo se poštovati, zajednički raditi, takmičiti se, biti najbolji u oblastima vlastitog zanimanja, ekonomski jačati i ulagati u zajedničku državu koja ima sve uslove da jednog dana postane građanska. „Evropske nacije su se oformile na tlu građanskoga društva. One se, prema spolja, prema drugim državama, konstituiraju kao nacionalne države, a prema unutra, na načelima građanske jednakosti, privatnog vlasništva i univerzalizma prava. U duhu ovih iskustava historijski proces konstituiranja bosanske nacionalne države uključuje u sebe transformaciju bosanskohercegovačkog društva u građansko društvo. Taj proces je otvoren sveopštom privatizacijom, parlamentarnom višepartijskom demokratijom i općim aksiološkim pluralizmom“ (Zgodić, E. 2008:287).

ZAKLJUČAK

Bosanskohercegovačko društvo je multietničko, multikulturalno i multikonfesionalno. Bosanski nastavni plan i program je sistem koji otvara mogućnost za povezivanje, saradnju, dijalog s drugim i drugačijim. Obuhvata sve kriterije za kvalitetno provođenje nastavnog predmeta koji se zove građansko obrazovanje, kako zbog vlastitog kvaliteta nastavnog sadržaja, tako i zbog osoblja, odnosno profesora koji se zalažu za jedan pozitivan, univerzalan i moderan metod u prenošenju znanja, normi, vrijednosti i vještina na principima pravednosti, slobode i jednakosti. Učenici i učenice svakodnevno usvajaju elemente religijske, kulturne i lingvističke tolerancije i provode navedene elemente u praksi. Oni istražuju i proučavaju teme koje su bitne i neophodne za razumijevanje kompletne bosanskohercegovačke javnosti. Budućnost građanskog obrazovanja će zavisi od srpskih i

hrvatskih stavova i ideja unutar obrazovanja i obrazovnih segmenata. Rješenje problema ogleda se u formiranju jednog zajedničkog i univerzalnog obrazovnog sistema koji će postojati i funkcionisati za sve građane države Bosne i Hercegovine, a što će otvoriti uslov i mogućnost za formiranje građanske države i bosanskohercegovačke nacije, odnosno građanske države u kojoj će svako moći održavati i poštovati vlastiti i drugi identitet, a bosanskohercegovačke nacije u okviru koje će se svako moći slobodno izražavati, udruživati i kretati. Bošnjacki etnos se zalaže za navedene ideje i posjeduje u vlastitom konceptu jedinstvo različitosti. To je smisao i suština građanskog obrazovanja. Povezivanje bez obzira na različitosti i izgradnja uspješne saradnje u obavljanju različitih aktivnosti doprinosi razvoju, jačanju i funkcionisanju društva i države u kojoj egzistiramo i djelujemo.

LITERATURA

- Aristotel (1973). *Politika*. Zagreb: Globus i Sveučilišna naklada Liber.
- Civitas (2012). *Demokratija i ljudska prava – udžbenik za srednje škole*. Sarajevo: Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava.
- Duraković, N. (2001). *Prokletstvo Muslimana*. Sarajevo: L.K.C. Valter.
- Duraković, N., Filipović, M. (2002). *Tragedija Bosne*. Sarajevo: Valter.
- Đozić, A., Žiga, J. (2013). *Sociologija*. Sarajevo/Tuzla: BKC Sarajevo i „OFF-SET“ Tuzla.
- Fočo, S. (2000). *Sociologija*. Zenica: Dom štampe.
- Lavić, S. (2014). *Leksikon socioloških pojmova*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
- Lukić, R. (1981). *Političke stranke*. Beograd: Naučna knjiga.
- Prpić, I., Puhovski, Ž., & Uzelac, M. (1996). *Leksikon temeljnih pojmova politike*. Sarajevo: Pravni centar fonda otvoreno društvo Bosne i Hercegovine.
- Tanović, A. (2005). *U zbilji vremena – humanistički pogledi*. Sarajevo: Internacionalna liga humanista.
- Zgodić, E. (2008). *Ideja bosanske nacije i druge teme*. Sarajevo: Zalihica.

INFORMACIJE O AUTORU

Nedim Kebo

JU Srednja Građevinska škola Mostar
Konak bb, 88104 Mostar
e-mail: nedim.sociologija@gmail.com